

Despre conservarea/lichidarea memoriei colective și a conștiinței identitare

Nicolae Ioana

Résumé : *Dès le début des années '90, la scène culturelle et littéraire roumaine a été gravement ébranlée par un mouvement révisionniste agressif, censé démythifier les écrivains « panthéonisés » pendant l'époque communiste, notamment en raison de leur prétendu « collaborationnisme » avec le régime totalitaire. Fondées exclusivement sur des critères politiques, au détriment des valorisations esthétiques, les démarches « justicières » de G. Grigurcu, E. Negrici, Al. George, A. Marino et d'autres sont à même de révéler l'incapacité de ces critiques de voir, au-delà la déconstruction des ainsi-dites « illusions » de la littérature roumaine, le péril de la destruction de la conscience identitaire nationale et les abus de la mémoire collective.*

Mots-clés : *canon littéraire roumain, révisionnisme postcommuniste, critères politiques et esthétiques, mémoire littéraire, identité culturelle nationale*

Una dintre chestiunile cele mai intens dezbătute în publicistica românească după 1990 a fost (și continuă să fie) aceea referitoare la atitudinea și comportamentul moral-politic al scriitorului în timpul comunismului.

Fără a avea intenția de a stabili întâietăți și consecvențe în participarea la aceste dezbateri, menționez aici doar câteva nume mai frecvent întâlnite în presa literară postdecembristă sau pe coperta unor volume publicate de-a lungul acestor două decenii, cu câteva exemplificări mai elocvente: Gheorghe Grigurcu, Alexandru George, Eugen Negrici, Adrian Marino.

Încă din prima jumătate a anului 1990, de pildă, Gheorghe Grigurcu susține, în revista „Contemporanul. Ideea europeană”, necesitatea instituirii unui „Nürnberg românesc” și, fără a pretinde în mod direct că aduce în boxa acuzațiilor din fața acestei instanțe un caz care i se pare flagrant, supune unui sever rechizitoriu moral-politic existența publică și opera artistică a lui Marin Preda [Grigurcu, 1990: 4], asupra cărora revine după câteva luni, cu un răspuns justificator [Grigurcu,

1991: 7] dat unor observații critice făcute pe marginea textului respectiv. Reproșând prozatorului, în primul text, că „nu a avut tăria unei retrageri sacrificiale, a unei asceze prin scris,” criticul adaugă în cel de al doilea, în termeni juridici și justițieri, următoarele explicații: „Ne-am folosit de două șiruri de probe pentru a dovedi inconsistența exemplarității morale a romancierului. Primele erau citate din scrierile sale reprezentând tot atâtea adeziuni la politica P.C.R. [...]. A doua categorie de probe de care am făcut uz este alcătuită din elemente de biografie și portret moral. Izvoarele au fost propriile noastre amintiri, confesiunile unor apropiați ai scriitorului, mărturiile altor confrăți, fie, deocamdată, orale, fie conținute deja în scrisori ce ne-au fost adresate și pe care le ținem la dispoziția celor interesați. E de la sine înțeles faptul că nu s-a putut scrie pînă în prezent o viață a lui Marin Preda, detaliată și într-un spirit nepărtinitor [...]”.

În 1999, Al. George cuprinde în volumul *Reveniri, restituiri, revizuri*, textul *Patografia unei erori: Cel mai iubit dintre pămînteni* (publicat mai întîi, pe parcursul aceluiași an, în trei numere consecutive ale revistei „Luceafărul”), în care, pentru a caracteriza personalitatea morală, socială, politică și intelectuală a lui Marin Preda, recurge la o argumentație puternic și vulgar sociologizantă: „El avea experiența unui băiat de la țară, care a petrecut după adolescență mai bine de un deceniu în mediile periferice ale Capitalei (fîind adăpostit un timp de un frate gunoier) cu contacte cu lumea boemă, pentru ca, mai târziu, fără să părăsească total aceste relații, să intre în nomenclatura comunistă, devenind, pe măsura afirmării, un privilegiat al regimului. Nici prin căsătorie el nu s-a aflat în situații normale, măcar într-atîta încît să capete informații despre drama societății mai înalte românești din acei ani, sau să deprindă ceva de la rămășițele ei supraviețuitoare, încă foarte numeroase. Niciodată nu a excelat el în prezentarea lumii intelectuale [...]”.

La câțiva ani după acest moment, același Al. George rămîne la subiectul Marin Preda [George: 2006] și, sub pretextul comentării unei broșuri la temă (George Geacăr, *Marin Preda și mitul omului nou*, 2004), aducând ca argumente potrivnice operei și staturii sale morale faptul că prozatorul „era și el un biet pui de țăran, ejectat din mediul său natal”, că tatăl său făcuse armata la cavalerie și nu la vînători de munte, „armă de elită”, în sfârșit, că „Al. Ivasiuc [...] îl disprețuia și îl detesta la superlativ”.

Eugen Negrici scoate în anul 2008 cartea *Iluziile literaturii române*, în care încearcă o demitizare și o revalorizare prin descali-

ficare a celor mai importanți scriitori afirmați în perioada postbelică sau chiar a unor scriitori clasici axiologizați pozitiv în această perioadă sugerând că Eminescu, Blaga, Arghezi, Maiorescu, Marin Preda ar fi fost supralicitați de mecanismul propagandistic al naționalismului comunist, folosindu-se de același criteriu moral-politic: „Figurile marcante ale literaturii scrise în comunism ar fi trebuit să ne ofere destule motive de antipatie prin lipsa de atitudine, fie și în chestiuni minore” [Negrici: 2008].

În sfârșit, deși lista este grav incompletă în favoarea caracterului exemplificator, memoriile lui Adrian Marino construiesc o viziune asupra literaturii în aceiași termeni etico-morali (și politici) complicați și prin aversiunea maladivă a istoricului ideilor literare față de literatura română¹. Fără alte comentarii, este de citat din această carte un scurt fragment, lipsit de orice sens, dar mai ales de orice deontologie cu care criticul profesionist ar trebui să fie dator față de literatură: „Am refuzat în bloc și definitiv întreaga cultură și literatură a epocii comunist-ceaușiste. N-am studiat-o, n-am citit-o. [...] Dar refuzul meu, categoric și absolut, era și a rămas de ordin pur ideologic” [Marino: 2010].

Din astfel de prestații, provenind din scrisul atitudinal al unor critici sau istorici literari cu un prestigiu apreciabil, rezultă câteva lucruri care dau imaginea generală a acestui curent de opinie creat și susținut încă destul de activ în mișcarea de idei din cultura românească a ultimilor mai bine de douăzeci de ani.

Primul și cel mai important dintre ele este faptul că toate aceste încercări de repunere în discuție și de revizuire a scărilor de valori literare statuate până la sfârșitul anului 1989 se întemeiază aproape în exclusivitate pe argumente de ordin politico-ideologic.

Tendința, cu totul justificată, de a demonta și a pune sub acuzare mecanismele, inclusiv cele propagandistice, de funcționare a regimului comunist se suprapune astfel cu o flagrantă inadecvare tentativei, oarecum naturale în astfel de împrejurări, de reconsiderare axiologică a literaturii create în această perioadă.

Evident, din interferența acestor criterii nu poate rezulta o imagine corectă a statutului operei literare în intervalul postbelic, sau în niciun caz una mai bună decât cea acuzată a fi rezultat prin aplicarea aceluiași gen de argumente în perioada respectivă.

În cele din urmă, e un adevăr pe cât de simplu pe atât de puternic acela că a fi scriitor cu prezumtive convingeri sau atitudini procomuniste nu înseamnă în mod automat a fi scriitor lipsit de valoare. Tot

astfel, a fi scriitor anticomunist sau cu atitudini (și ele prezumtive sau, în orice caz, firave și neconcludente) anticomuniste nu conferă nici un plus de valoare operei. Sigur, discuția pe această temă nu poate simplificatoare, nuanțele sunt multiple și destul de complicate, dar, în liniile lui generale, acest adevăr rezistă și vizează însăși specificitatea literaturii ca act eminent estetic.

A doua observație prilejuită de luările de poziție ca acelea citate mai sus vizează caracterul net subiectiv care, în unele cazuri, le fundamentează. A aduce ca argument în scopul micșorării staturii valorice a prozei lui Marin Preda faptul că „Al. Ivăsiuc [...] îl disprețuia și îl detesta” fie chiar și „la superlativ”, cum afirmă Al. George în rândurile reproduse mai înainte, nu este și nu poate fi un punct de plecare într-o interpretare critică serioasă și cu bune șanse de a concretiza intențiile clarificatoare pe care, cel puțin la nivel declarativ, le putem înregistra în toate aceste cazuri. Sau a reduce, cum procedează Adrian Marino în memoriile sale, discuția despre Nichita Stănescu la o percepție și o convingere vădit personale („Trebuie să menționez că... putea îngrozitor, nespălat probabil de o săptămână.”) este, din nou, un semn de descalificanță situare în raport cu domeniul specific al literaturii. Tot astfel când se vorbește despre „aroganța” lui Marin Preda”, „meschinăria” lui Marin Sorescu sau „grobianismul” vreunui alt scriitor.

Sinteza tuturor acestor situații, prezentate aici sumar și simplificat, conduce la o constatare pe care numărul și natura lor o susțin fără echivoc. Scriitorii aflați în vizorul tendinței de revizuire a canonului literar românesc sunt totdeauna cei aflați pe treptele prime ale ierarhiei statuate de acest canon, așa cum se înfățișa el în 1989.

Scriitorii cu adevărat culpabili de oportunism politic, de mari compromisuri și, până la urmă, de susținerea cultural-propagandistică a regimului, încă de la începuturile sale, sunt absolviți de aceste demersuri și verdicte etico-morale. Prozatorului proletcultist Dumitru Mircea, de pildă, nu i se găsește niciun cusur, în vreme ce Marin Preda sau Petru Dumitriu le au pe toate. Autorul poemelor-model *Lazăr de la Rusca* și *Cântec pentru tovarășul Plan* este „uitat” în această ipostază. La fel criticii imperativ și amenințător ideologizanți Mihai Novicov, Nestor Ignat, Nicolae Moraru etc. În locul lor, unic răspunzător pentru comunism este făcut, cu insistență, George Călinescu.

De aici, trag o concluzie pe care oricând o lucrare mai extinsă și mai bogat argumentată o poate susține. Scopul demersurilor „revizioniste” la care m-am referit în cuprinsul acestui articol, asumat de

unii în mod conștient, de alții, poate, doar prin aderența snoabă la un curent elitist de opinie, este acela de a scoate din memoria colectivă și din conștiința identitară postdecembristă elementele de forță ale literaturii române. Ce scop poate avea scopul respectiv rămâne în seama unei alte analize.

Bibliografie

- Crihană, Alina, *Les illusions culturelles du (post)communisme roumain : histoire, mémoire et fictions identitaires*, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte / Cahiers d'histoire des littératures romanes*, an 36, nr. 3-4 / 2012, pp. 417-448.
- Geacă, George, *Marin Preda și mitul omului nou*, Editura Cartea Românească, București, 2004.
- George, Al., *O revenire*, revista „Litere”, octombrie 2006.
- George, Al., *Reveniri, restituiri, revizuri*, Editura Cartea Românească, București, 1999.
- Grigurcu, Gheorghe, *Despre Marin Preda, neconvențional*, „Contemporanul. Ideea europeană”, nr. 15, 27 iulie 1990.
- Grigurcu, Gheorghe, *Epilog la un articol despre Marin Preda*, „Contemporanul. Ideea europeană”, nr. 6 (43), 8 februarie 1991.
- Ifrim, Nicoleta, *Perspectives on Identity in the Romanian Post-totalitarian Critique: Adrian Marino and His Pro-European “Third Discourse”*, *Romance Studies*, vol. I / 2013, pp. 26-40.
- Marino, Adrian, *Viața unui om singur*, Editura Polirom, București, 2010.
- Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008.

Note

- ¹ Cf. Nicoleta Ifrim, *Perspectives on Identity in the Romanian Post-totalitarian Critique: Adrian Marino and His Pro-European “Third Discourse”*, *Romance Studies*, vol. I / 2013, pp. 26-40; cf. Alina Crihană, *Les illusions culturelles du (post)communisme roumain : histoire, mémoire et fictions identitaires*, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte / Cahiers d'histoire des littératures romanes*, an 36, nr. 3-4 / 2012, pp. 417-448.